

JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 22.06.2022
Published/Yayınlanma 31.08.2022
Article Type/Makale Türü Research Article

Citation/Alıntı: Duvan, E. K. & Kantar Davran, M. (2022). Tarihsel süreçte yaşlının toplumsal statüsü. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(86), 1625-1632.
<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3191>

Emine Kocaçaya DUVAN

<https://orcid.org/0000-0002-9180-9651>

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana/TÜRKİYE

Prof.Dr. Müge KANTAR DAVRAN

<https://orcid.org/0000-0003-4780-1043>

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi/Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana/TÜRKİYE

TARİHSEL SÜREÇTE YAŞLININ TOPLUMSAL STATÜSÜ*

THE SOCIAL STATUS OF THE ELDERLY IN THE HISTORICAL PROCESS

Issue/Sayı: 86

Volume/Cilt: 9

jshsr.org

ISSN: 2459-1149

ÖZET

Bu çalışmanın amacı yaşlıların toplumsal statüsünde meydana gelen değişimleri, tarihsel süreçte ortaya koymaktır. Günümüzde demografik yapının hızlı değişmesine bağlı olarak tüm Dünya’da ve ülkemizde odak noktası haline gelen yaşlılık ve yaşlanma kavramları, Antik Çağ’dan bu yana insanların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Yazının bulunmasından önceki döneme ait yaşlılıkla ilgili bilgiler oldukça kısıtlı olduğu için mevcut çalışmalarda genellikle edebi eserlerden çıkarım yapılarak yaşlının toplum içindeki statüsü ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla yaklaşık 5500 yıl önce yazının bulunmasıyla başlayan mitolojik, felsefi ve inançla ilgili tartışmalara bağlı olarak yaşlılarla ilgili bazı bilgilere ulaşmak da mümkün olmuştur. Diğer yandan arkeolojik çalışmalardan da edinilen bilgilere göre tarih öncesi dönemde, insanların beslenme ihtiyaçlarını temin edebilme zorunluluğuna bağlı olarak belli bir yerde yerleşemedikleri ve göçebe yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçte toprakla tanışan insanoğlu, tarımsal faaliyetlere yönelmiş ve yerleşik düzene geçmeye başlamıştır. Tarım sayesinde istikrarlı bir üretime kavuşan toplumlar, ekip biçerek doğa ile karşılıklı bir etkileşim içine girmiş ve bu ilişki, doğa olaylarını sınıma ve yanılma yöntemlerini de toplumlara öğretmiştir. Dolayısıyla bu dönemde yaşlılar, artan deneyimlerine bağlı olarak fikrine saygı duyulan ve sözü dinlenen kişi statüsüne sahip olmuştur. Endüstrileşme süreci ile birlikte (özellikle 19. yüzyıl itibarıyla) de yaşam ve sağlık koşullarının önemli derecede iyileştirilmesiyle yaşam süresi uzamaya başlamış ve yaşlı nüfusta artış meydana gelmiştir. Bu da, toplumsal yaşamda birtakım değişim ve dönüşümlere yol açarak toplumsal yaşlanma veya Demografik Dönüşüm olarak tanımlanan yeni bir sürecin yaşanmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla endüstrileşmeyle modern toplum yapısına dönüşüm, yaşlanmanın koşullarını değiştirerek yeni bir yaşlı ve yaşlanma algısı oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Yaşlanma, Toplum, Tarihsel Süreç, Statü.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the changes in the social status of elderly persons in the historical process. The concepts of old age and aging, which have become the focus of attention all over the world and in our country with the rapid change in the demographic structure, have been a subject that people have been interested in since the Ancient Age. Since the information about old age in the period before the invention of writing is very limited, current studies have generally tried to reveal the status of the elderly in society by inferring from literary works. Therefore, it has been possible to reach some information about the elderly, depending on the mythological, philosophical, and faith-related discussions that started with the discovery of writing about 5500 years ago. On the other hand, according to the information obtained from archaeological studies, it is understood that people could not settle in a certain place and lead a nomadic life in the prehistoric period due to the necessity of meeting their nutritional needs. Mankind, who met the soil in the historical process, turned to agricultural activities and started to settle down. Societies that have achieved stable production thanks to

*Bu makale, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen, “Kırsal Alanda Yaşlılık: Osmaniye İli Kadiri İlçesi Örneği” isimli doktora tez projesinin (Proje No: 12809) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

agriculture have interacted with nature by cultivating and this relationship has taught societies the methods of testing and failing natural events. Therefore, in this period, the elderly had the status of people whose opinions were respected and listened to, depending on their increasing experience. Along with the industrialization process (especially in the 19th century), life expectancy began to increase with the significant improvement of living and health conditions, and an increase in the elderly population occurred. This, in turn, led to some changes and transformations in social life, and was effective in experiencing a new process defined as social aging or Demographic Transformation. Therefore, the transformation of the modern social structure with industrialization has changed the conditions of aging and created a new perception of the elderly and aging.

Keywords: Elderly, Aging, Society, Historical Process, Status.

1. GİRİŞ

21. yüzyılda dünyadaki toplumların çoğu (bazıları erken, bazıları daha ileri aşamalarda) Uzun Ömür Devrimi yaşamaktadır. Dünya’da yaşanan bu değişimler, yeni kavramların ortaya çıkmasına (Yaşlıların Yaşlanması, Uzun Ömür Devrimi, Küresel Yaşlanma, Demografik Dönüşüm) neden olmuş ve yaşlanma ile ilgili farklı bakış açılarıyla derinlemesine araştırma yapma gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yaşlanma süreci ilk önce Avrupa’da başlamış ve bilimsel gelişmelerin yaygınlaşmasıyla diğer kıtalar da bu sürece dahil olmuştur. Toplumların yaşlanmasında en belirleyici unsurlar doğum oranlarının azalması ve doğuştan beklenen yaşam süresinin uzamasıdır. Bilimsel gelişmelerin etkisiyle sağlık alanında yaşanan gelişmeler sayesinde insanlar daha uzun yaşamakta, doğum oranları azalmakta ve dolayısıyla yaşlı nüfus sayısal ve oransal olarak artmaktadır. 1950 yılında, dünya nüfusunun %5,1’ini 65+ yaş grubu oluştururken 2020 yılında bu oran %9,3’e yükselmiştir. Dünya 65 yaş ve üzeri nüfusu, son 70 yılda 6 kat artarak yaklaşık 728 milyon kişiye yükselmiştir (Birleşmiş Milletler [BM], 2020). Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %10,0’ı geçmesi, nüfusun yaşlandığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Demografik Dönüşüm sürecinde olan Türkiye’de de doğurganlık ve ölümlülük hızlarındaki azalma ile sağlık alanında yaşanan gelişmelerin yanı sıra yaşam standardı, refah düzeyi ve doğuştan beklenen yaşam süresinin artmasıyla nüfusun yaş yapısı oldukça değişmiştir. Ülkemizin 65+ yaş grubu oranı 1950 yılında %3,0 (BM, 2020) iken özellikle 1980’lerden itibaren nüfusun azaltılmasına yönelik (Antinatalist) politikaların uygulanmasının etkisiyle de bu yaş grubunun oranı, diğer yaş gruplarından daha yüksek bir hızla artış göstermiştir. 65+ yaş grubu, 1985 yılında toplam nüfusun %4,0’ını oluştururken 2021 yılında bu oran, %9,7’ye yükselmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2022). Nüfusun yaşlanması; sağıktan sosyal güvenliğe, çevresel konulardan eğitim ve istihdama, sosyo-kültürel faaliyetlere ve aile hayatına kadar bütün toplumsal alanlarda etkili olmaktadır. Bireysel, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler; yaşlılığa farklı anlamlar yüklenmesine neden olmakta ve yaşlılık olgusu, bu faktörler çerçevesinde anlamlandırılmakta ve tanımlanmaktadır (İçli, 2008; Kurt, 2008).

Tarihsel olarak bakıldığında bazı toplumlarda, yaşlının üstün bir konumunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu toplumlarda, yaşlılık bir sorun olarak görülmemiştir. Eski çağlarda Yunan’da, Roma’da ve Çin’de yaşlılar güç sahibidir. Doğulu toplumlarda (Çin ve Japon toplumlarında), yaşlıya geleneksel olarak saygı gösterilmektedir. Yerleşik tarım toplumlarında ise yaşlının diğer gruplara göre statüsü daha yüksektir. Çünkü bu toplumlarda üretilen besinler, barınağın yaşlı ile paylaşılması ya da yaşlı tarafından kontrol edilmesi, yaşlının sorumlulukları bakımından daha çok fırsatların bulunması ve geniş ailenin yaygın olması gibi avantajlar, yaşlının statüsünü de yükseltmiştir. Türk toplumu ise tarih boyunca çocukların ve yaşlıların korunmasına önem veren bir toplum olmuştur. Türk kültüründe kökleşmiş olan sevgi ve merhamet duygularıyla çocuk ve yaşlıların haklarını korumak, toplumumuzun temel davranış biçimidir. Eski Türklerde yaşlılar, kadın-erkek ayrımı yapılmadan, korunan ve toplumun manevi yaşamını etkileyen kişilerdir. Türklerde kabile yaşamının gelişmesi ile tecrübeli yaşlıların topluluk içinde çok yararlı, saygın kişiler olduğu kabul edilmiş ve bu da zamanla geleneksel hale gelmiştir. Tanrı adına yoksullara yardım etme, çıplakları giydirme, açları doyurma inancına İslamiyet öncesi Türk destanlarında da rastlanmaktadır. Örneğin Dede Korkut Hikayeleri; oğuzların yaşam biçimlerinden ekonomisine, inançlarından kıyafetlerine, beslenmelerinden yaşadıkları doğaya kadar pek çok konuda bilgi sağlayan önemli bir kaynaktır. Hikayelerin anlatıcısı olan Dede Korkut; göçebe Türklerin yüceltip kutsallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerini çok iyi bilen, fikrine başvuru ve yol gösterici biridir. Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra da muhtaç ve yaşlılara yardım geleneği sürdürülmüştür (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB], 2013).

Yaşlılık, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmasına rağmen yaşlılığın sosyal bir sorun olarak görünür hale gelmesi, ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, yakın bir tarihe denk gelmektedir. Önceden, genel nüfus içinde yaşlıların nispeten düşük oranda olması ve insan ömrünün kısa olması nedeniyle

yaşlılık ve yaşlanma, bireysel ve ailevi bir sorun olarak dar çerçevede ele alınmıştır. Tıp ve sağlık alanında meydana gelen gelişmeler sayesinde yaşam süresinin uzaması; geçmişte daha az kişinin erişebildiği yaşlılığı, tüm bireylerin karşılaşması olası bir yaşam dönemi hâline getirmiştir. Dolayısıyla, nüfus içinde yaşlı oranının artması ve yaşlılık döneminin uzaması; bireyin ve ailenin baş etme sınırlarını aşan birtakım sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Benzer şekilde toplumsal yapıda yaşanan değişimler, aile yapısının göç ve kentleşmeyle dönüşüme uğraması, yaşlılığın yapısal değişiminde de etkili olmuştur (Ceylan, 2015). Dolayısıyla çalışmada, son yıllarda önem kazanan bu konunun tarihsel süreçteki dönüşümü; başka bir ifadeyle en ilkel dönemlerden bu yana yaşlıların toplumsal statüsünde meydana gelen değişimler, literatürden yararlanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. ESKİ TOPLUMLARDA YAŞLININ STATÜSÜ

İlkel şartlarda yaşayan toplumlarda, yaşam süresinin kısıllığına bağlı olarak yaşlı insanların toplum içindeki oranının yüksek olmaması, yaşlılarla ilgili ilk bilgi olarak kabul edilmektedir (Şentürk, 2020). Yaşlı insan ve saygınlığından söz eden ilk edebi eser de İÖ 8. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen İlyada ve Odyssea destanlarının yazarı Homeros'a aittir. Günümüzden yaklaşık 2800 yıl önce oluşturulan eserin yaşlı kahramanı hakkında söylenenlerden hareketle o dönemlerde, toplum genelinde kabul ve saygı gören olumlu bir yaşlı figürünün varlığına inanılmıştır (Tufan, 2016). Antik çağda Mezopotamya'da, Asur-Babil kültüründe, uzun ve ölümsüz yaşamın Tanrı tarafından iyi davranışlara ödül olarak verildiğine inanılırken Mısır'da yaşlıların özel güçleri olduğu ve ölümsüz olduklarına inanılmaktadır. Antik dönemde kentler, yaşlılar konseyi tarafından yönetilmektedir. Antik Yunan'da Platon, Cicero ve Galen gibi birçok filozof ve hekim, yaşadıkları çağı, "altın çağ" olarak nitelendirmiş; yaşlılığın anlamını ve toplumda yaşlının yerini açıklamış, yaşlanan bedeninin sağlığını koruma yollarını aramışlardır (Bölüktaş, 2019). Yaşlanma süreciyle detaylı olarak ilgilenen Cicero (İÖ 106-43), yaşlanan insanda oluşan ruhsal ve sosyal değişimlere dikkat çekmiştir. Cicero'ya göre insan yaşlandığında bile başarılı olabilecek kapasiteye sahiptir. Gerontolojide de kabul gören bu düşüncesini 80 yaş ve üzeri kişileri örnek göstererek desteklemesi, onun yaşlılığa ve yaşlanma sürecine verdiği önemi göstermektedir. Aristoteles (İÖ 384-322), "Rhetorik" adlı eserinde, yaşlılığı olumsuz yönleriyle tarif etmiş; yaşlılığı zekâ kaybı olarak kabul etmiş ve toplumun yaşlı insana değer vermediğini ifade etmiştir. Ona göre yaşlı insanlar, kavgacı ve geçimsizdir. Aristoteles, hastalığın erken gelen bir yaşlılık; yaşlılığın ise doğal bir hastalık olduğuna inanmaktadır. Galen (İS 129-199) ise bu görüşe şiddetle karşı çıkmıştır. Hastalığın doğaya karşı bir süreç olduğunu savunan Galen, yaşlanmanın da doğal bir süreç olduğuna dikkat çekmiştir (aktaran Tufan, 2016). Konuşmanın bilinmediği, araç yapma deneyiminin aktarılamadığı; dolayısıyla bilgi birikimi sürecine girilmediği, sadece fiziksel gücün egemen olduğu en eski dönemlerde, topluluk içinde genç ve yaşlı arasında bir statü farkının olmadığı da tahmin edilmektedir. Avcılık ve toplayıcılıkla yaşamın sürdürüldüğü bu dönemde, avdan elde edilen yiyecekler; kadın, erkek, çocuk, genç, yaşlı ayrımı yapılmadan eşit bir şekilde dağıtılmaktadır (Şenel, 1982). Arkeolojik çalışmalardan elde edilen bilgilere göre de tarih öncesi dönemde, insanların belli bir yerde uzun süreli yaşam sürdürmekten ziyade besin ve avlanacak hayvan arayışı amacıyla göçebe olarak yaşadıkları belirlenmiştir. Doğal koşullara dayanabilmek amacıyla 30 veya 40 kişilik gruplar halinde yaşayan; akrabalık bağları güçlü, dayanışma duyguları yüksek bu topluluklarda, yaş ve cinsiyete dayalı iş bölümü olduğu da düşünülmektedir. Avlanmanın erkeğin; ev işleri, çocuk bakımı ve besin toplama işlerinin kadının görevi olduğu bu toplumsal aşamada, liderlik; becerikli, sağlıklı ve güçlü olmaya bağlıdır. Tarihsel süreçte yaşlıların terk edilmesi veya önemsenmemesi, ender görülen bir durum olsa da sanayileşme öncesi toplumların çoğunda, güçsüz ve sağlıksız yaşlıların kötü davranışlarla karşılaştıkları ve bazı toplumlarda ölüme terk edildikleri de belirlenmiştir (Bölüktaş, 2019). Tarım ve sanayi devrimleri aşamasına kadar yaşam koşulları, insanın yaşam süresinin uzun olmasını engellemiştir. İnsanlık tarihinin uzun bir evresi; doğa şartlarına yenik düşülen ve doğanın yaşamda belirleyici olduğu bir dönemdir. Üretim imkânlarının zorluğu ve kuraklığa bağlı olarak sınırlı besin kaynağının yanı sıra savaşlar, doğal afetler ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele edecek bilgi ve araç eksikliği, yaşam süresinin kısa olmasında etkili olmuştur (Şentürk, 2020). Bu dönemlerde, 65 yaşına ulaşanlar pek enderdir. Bunların sayısı halkın %3'ünü ancak bulmakta ve genellikle 50 yaşındaki kişiler yaşlı, hatta pek yaşlı kabul edilmektedir (De Beauvoir, 1970). Eski Yunan ve Roma felsefesinde, edebi eserlerde yaşlı insanlar hakkında düşünceler yer almakla birlikte; bu, toplumun yaşlıya ilgi duyduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü o dönemlerde insanlar tesadüfen yaşlanmaktadır. Tarihçi Imhof (1988), Orta Çağda Avrupa'da yaşam süresinin çok kısa olduğunu, ortalama 20-25 yıl olan yaşam süresinin yaşlılığa ilgi duyulmasını engellediğini belirtmektedir (Tufan, 2014).

3. TARIM TOPLUMLARINDA YAŞLININ STATÜSÜ

Göçebe tarzı bir yaşamın sürdürüldüğü, avcılık ve toplayıcılıkla geçimin sağlandığı toplumsal aşamadan, artı ürün elde edilmesi ve tarım devrimine bağlı olarak yerleşik düzene geçiş; insanlık tarihinde önemli bir toplumsal yapı değişikliğine neden olmuştur. Bu dönüşüm birdenbire gerçekleşmemiş, bu iki dönem arasında bir geçiş süreci yaşanmıştır. Tarımsal üretimin başlaması, doğadaki neden-sonuç ilişkilerini kavrama şansına sahip olma yolunda atılmış bir adımdır. İnsanlar ekip biçerek doğa ile karşılıklı bir etkileşim içine girmiş ve bu ilişki, doğa olaylarını sınıma ve yanılma yöntemlerini de insana öğretmiştir. Dolayısıyla bu dönemde yaşlılar, artan iletişim becerileri ve birikimlerine bağlı olarak danışılan, sözü dinlenen kişi statüsüne sahip olmuştur (Şenel, 1982). Tarımla uğraşan topluluklarda üretim, aile içinde yapıldığı için geniş aile tipinde, geleneklere bağlı, toplum üyelerinin birbirine benzediği bir yapılanma söz konusudur. Bu yapılanma; hiyerarşik düzenin var olduğu, “geleneksel toplum” olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir aile yapısında yaşlı insanların konumu, toplumun yapısına göre değişme göstermektedir. Bu toplumlarda yaşlılar; saygı gören, tecrübelerinden yararlanan ve ailenin otoritesi konumundadır. Tarım toplumlarında yaşlı insanların göçer toplumlara göre statüsü daha yüksektir. Çünkü geleneksel toplumlarda yaşlı insanlar; tarımsal faaliyetlerden, yerleşim yerlerinin belirlenmesinden, tarım işçilerinden sorumludur ve özellikle de tarımsal etkinliklerde söz sahibidir. Tarımsal etkinliklerde deneyime gereksinim duyulması ve yaşlı insanların bu konuda bilgi birikimi ve deneyime sahip olmaları, onları önemli kılmaktadır. Avcı-toplayıcı düzenden geleneksel toplum yapısına geçiş özelliği gösteren toplumlarda, tarımsal faaliyetler arttıkça yaşlı insanların toplumsal statüleri de yükselmiştir. Ayrıca, yaşlı insanların toprak sahibi olmaları ve genç insanların yaşlılara bağlı olmaları da onların güçlerini arttırmaktadır (Bölüktaş, 2019). Dolayısıyla, yerleşik hayata geçişten sonra yaşlı; artan deneyimi, hayat tecrübesi ve yeteneklerine bağlı olarak toplumda saygınlık kazanmış ve saygı ile karşılık bulan bir statü elde etmiştir. Dünyanın farklı coğrafya, toplum ve kültürlerinde yaşlı; bulunduğu ortamın yöneticisi görevini üstlenerek aktif ve ağır sorumluluklarla yaşamını sürdürmüştür. Bu durum, “Gerontokrasi” olarak ifade edilen bir yönetim biçiminin de şekillenmesine neden olmuştur (Şentürk, 2020). Weber (2012) otorite tipleri içinde yer verdiği “geleneksel otorite” tipini açıklarken yaşlılardan bahsetmektedir. Geleneksel otoritenin saf biçimlerinden bir örnek olarak gördüğü yaşlıların yönetimini ayrı bir başlık altında inceleyen Weber, bunu ataerkilliğin bir uygulama biçimi olarak değerlendirmektedir. Üyelerinin rızasına bağlı ve gelenekle meşruluk kazanan bu otorite türü, Sanayi Devrimi öncesi toplumsal aşamada oldukça yaygın ve etkilidir. Özetle bu dönemde, aileden başlamak üzere hemen her alanda yaşlının otorite sahibi olmasında, yaşamsal birikimi (bilgeliği) ve deneyimi önem taşımaktadır (Şentürk, 2020).

4. MODERN TOPLUMLARDA YAŞLININ STATÜSÜ

Sanayileşme öncesi dönemde, ekonomik faaliyetin tarım olması nedeniyle çocuğun aile ekonomisine katkısının önemi, aile planlaması gereksinimine ihtiyaç duyulmaması, gelenekler ve dini eğilimlerin geniş aileyi teşvik etmesi gibi faktörler, doğum oranlarının yüksek olmasında etkili olmuştur (Şentürk, 2020). Diğer yandan 19. yüzyılın sonuna kadar insanların çoğu, doğal yaşamın potansiyelinin büyük bir kısmını kullanmamaktadır. Yaşam ve ikamet koşullarının kötü olması, bulaşıcı ve salgın hastalıklar, besin yetersizliği, kıtlık, kuraklık, doğal afetler, savaşlar gibi unsurlar da ölüm oranlarının yüksek olmasında etkili olmuştur (Tufan, 2014). Bu faktörler, günümüzde çok genç olarak kabul edilen yaşlarda ölümlere ve uzun yaşama olanağını daraltarak toplam nüfus içindeki yaşlı oranının düşük olmasına neden olmuştur (Şentürk, 2020). 16. ve 17. yüzyıllarda, yaşlılık takvimsel yaşla ölçülen bir yaşam dönemi olarak görülmemiş; bedensel güç kaybına uğrayanlar “yaşlı” olarak kabul edilmiştir. Yaşlı ve genç ayrımı, kişinin giyim-kuşamına göre belirlenmiş ve bu yüzyıllarda yaşlılar, toplumdaki diğer bireylerle eşit haklara sahip olmamıştır. Yaşlılık ölümün ilk basamağı olarak algılanmış ve bu dönemin edebi eserlerinde yaşlı; toplumun istenmeyen insanı, ölümün habercisi ve faydasız bir insan olarak dile getirilmiştir. Yaşlılara karşı bu olumsuz tutum, 18. yüzyıla kadar sürmüş ve bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumsal ahlak bilincinin oluşmasıyla yaşlılar, toplumun “taçsız kralları” olarak görülmeye başlanmıştır. Christoph Wilhelm Hufeland’ın (1796), “Makrobiyotik veya İnsan Yaşamını Uzatma Sanatı” adlı yazısı, neredeyse bir toplumsal hareketin başlamasına da neden olmuştur. Bu dönemde, tıp alanında gerçekleşen ilk gelişmeler de toplumda, “ölümün kurtuluş değil, hayatın yaşamaya değer olduğu” algısının oluşmasında etkili olmuştur. Umulandan daha uzun yaşayabileceğini fark eden insanlar, yaşlılığın ne anlam ifade ettiğini, dolayısıyla yaşlanma ve yaşlılık olgularını kavramaya başlamıştır. Aynı dönemlerde Avrupa’da; Fransız İhtilali, Endüstri Devrimi, eğitim-öğretimin yaygınlaşması, mikroskobun icadıyla sağlık

alanında elde edilen başarılar, vd. birçok gelişme, toplumsal yaşamı da derinden etkilemiştir. 18. yüzyılın sonlarından başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar diğer ülkelere de yayılan bu gelişmeler, toplumsal yaşamı ve toplum bilincini tamamen değiştirmiştir (Tufan, 2016). Endüstrileşme süreci ile birlikte (özellikle 19. yüzyıl itibarıyla), yaşam ve sağlık koşullarının önemli derecede iyileştirilmesiyle yaşam süresi uzamaya başlamış ve yaşlı nüfusta artış meydana gelmiştir. Bu da toplumsal yaşamda birtakım değişim ve dönüşümlere yol açarak toplumsal yaşlanma (Demografik Dönüşüm) olarak tanımlanan bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Tıp, kimya, fizik, biyoloji gibi alanlardaki gelişmelerin yanı sıra sosyal hayatı derinden etkileyen Endüstri Devrimi ve buna bağlı olarak değişen çalışma hayatı koşulları, teknolojik atılımlar, sağlıklı ortamların yaratılması ve daha birçok gelişme yaşam süresinin uzamasında etkili olmuştur. İngiltere’de başlayan ve kısa bir süre sonra bütün Avrupa ülkelerine hızla yayılan endüstrileşme, toplumsal yaşamın farklılaşmasında büyük rol oynamıştır (Tufan, 2014). Tıp alanında bilimsel yöntemlerin geliştirilmesi ve özellikle sağlık konusundaki çalışmaların ivme kazanması ile bireyleri uzun ömürlü bir yaşam beklemektedir. Nitekim hastalıkların tedavisi noktasında önemli buluşların ortaya çıkması, insan ömrünü uzatarak bireylere sağlıklı bir yaşamın kapılarını da açmıştır. Hastalıklara karşı tedavi alanında gerçek anlamda başarı, özellikle anatomi ve fizyolojinin gelişmesiyle olmuştur. Hollandalı Jansen’in 1590 yılında mikroskobu icat etmesiyle biyoloji ve tıp alanında yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bu buluşun önemi, o dönemde hemen kavranamamıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında önemi kavranan mikroskop, bu dönemde tıp ve biyoloji alanında kullanılmaya başlanmıştır. 18. yüzyıldan 19. yüzyıla geçiş döneminde tıp bilimi, özellikle Fransa’da büyük bir gelişme göstermiştir. Sonrasında, Paris “Hastaneler Kenti” olarak anılmaya başlamıştır. 20. yüzyılda, sadece antibiyotiklerin keşfi ile insan ömrü yaklaşık 10 yıl uzamıştır. Dolayısıyla, 19. yüzyılda meydana gelen gelişmeler, yaşam süresinin uzaması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu gelişmelerin dışında, bahsi geçmeyen daha birçok gelişme, “yeni insanın” ortaya çıkmasına neden olmuş; ölüm korkusu azalmış; insanların refah düzeyi ve yaşam kalitesi yükselmiştir (Tufan, 2016). Modernleşme ve sanayileşme süreçlerine kadar toplumların büyük bölümü kırsal yaşamakta ve kırsal alanda geçerli olan değerleri benimsemekteydi. Endüstrileşme sürecine girilmesiyle birlikte, sanayileşme ve kentleşme büyük bir ivme kazanmıştır. Özellikle kırsal kesimlerden, kent yerleşimlerine yapılan göçler; kentleşme sürecini hızlandıran, aynı zamanda toplumsal yapıyı dönüştüren önemli bir faktördür. Kırdan, kente doğru artan göçler ve sonrasında benimsenen kent değerleri; yaş aralıklarındaki kuşak farklılığının artmasına, yaşlılarla diyalogun azalmasına ve daha önceki toplumsal aşamalarda var olan yaşlının değer, etki ve öneminin azalmasına neden olmuştur (Şentürk, 2020). Sanayileşmeyle birlikte, aile içindeki roller değişmiş; kadının çalışma hayatına dahil olmasıyla aileye ayıracak zamanı kalmamış; çocuklar ise erken yaşlarda çalıştırılmaya başlanmıştır. Bu durum, yaşlı insanların toplumdan dışlanmasına ve işe yaramaz oldukları inancının yayılmasına neden olmuştur. Endüstrileşme, yaşlanmanın koşullarını değiştirerek yeni bir yaşlanma algısı oluşturmuştur (Tufan, 2016). Modern toplumlarda yaşlıların statüsüne ilişkin temel bir değişken de ekonomik ve teknolojik değişimlerdir. Bu değişkenler; kentli mesleklerin ortaya çıkmasını, bilgi ve teknoloji temelli bu meslekler de daha çok gençlerin istihdam edilmesini gerektirmektedir. Bu durum ise yaşlıların çalışma hayatına katılımını engellemektedir. Dolayısıyla iş bulamayan, gereksinimlerini karşılayacak ekonomik yeterliliğe sahip olamayan yaşlılar, gençlere bağımlı olmaktadır. Bağımlı yaşam da yaşlının statü ve otorite kaybına sebep olmaktadır. Diğer yandan, modern dünyanın gündelik yaşam tasarımına ilaveten iş ve üretkenlik üzerine yaptığı vurgular, yaşlıların toplumsal yaşamın dışında kalmalarına neden olmaktadır. Üretimin yükselen değer olması, verimlilik ve üretim noktasında yeti sınırlılığı bulunan yaşlının kendi dünyasına çekilmesiyle sonuçlanmaktadır. Toplumda güçten düşen, fiziksel ve zihinsel olarak gerilemiş, sağlığını kaybetmiş, tahammülsüz, sözü geçmeyen, yaşam enerjisini kaybetmiş kişiler olarak nitelenen modern dönem yaşlıları, ayrımcılığın önemli bir unsurunu oluşturmaktadır (Şentürk, 2020).

5. TÜRK TOPLUMUNDA YAŞLININ STATÜSÜ

Türklerin Şamanistik inançlara sahip oldukları dönemde; Şamanlar, genellikle yaşları ve deneyimleriyle toplumun manevi yaşamında etkili olan, hastalıkların tedavisinde ve ölüm esnasında görev yapan kişilerdir. Eski dönemlerde erk, esas itibarıyla kadın kökenli olduğu için Şamanlar da kadındır. Oğuz destanlarında, saygı davranışı olarak selam verme ve el öpmeden de söz edilmektedir. Destan kahramanlarının erdemleri, cesur ve merhametli olmak; güçsüzleri, yaşlıları korumak; yoksullara yardım etmektir. Zayıflara, yaşlılara sataşanlar; yolculara, çobanlara saldıranlar, Oğuzlara göre kötü insanlardır. Eski Türklerde kabile yaşamının gelişmesi ile tecrübeli yaşlıların zamanla topluluk içinde çok yararlı, saygın kişiler olduğu kabul edilmeye başlamış; bu da töreleşmiştir. Türklerde, öteden beri ataya saygı duyulmuş ve yaşlılar korunmuştur (ASPB, 2013). Türk

topluluklarında, Türklerin varlık sürdüğü en eski dönemden günümüze kadar yaşlılar, itibar ve saygınlık içeren bir statüye sahiptir. Göktürkler döneminde varlığını sürdüren Türk boylarından Kimeklerin bir kişinin 80 yaşını geçmesi durumunda kutsi özellikler taşıyacağına inanmaları, bu kişilere duyulan saygıya işaret etmektedir. Türk topluluklarında yaşlılık, “ihtiyar” kelimesi ile özdeşir. Toplum tarafından saygınlığı olan kişiler; yaşça büyük kişiler olmaktan ziyade ihtiyar statüsünde olan kişiler olarak değerlendirilmiş, ihtiyarlığın atalar kültürünün devamlılığını sağladığına inanılmıştır. Toplumumuzda, yaşlılara yaşam tecrübelerinden dolayı saygı duymanın yanı sıra yaşlıların fizyolojik yıpranmalarından dolayı merhamet ve sevgi duyguları da oldukça yoğundur. Aile ve içinde bulunulan çevrede söz sahibi olan yaşlılar, birçok alanda karar verme organı olarak kültür tarihimizde sağlam bir yere sahiptir. İhtiyar tipolojisindeki kişilerin tecrübelerinden yararlanması gereği, Yakut ve Altay topluluklarında da özellikle vurgulanmaktadır. İslamiyet Öncesi Dönemde, yaşlılık olgusu toplumsal cinsiyete bağlı olarak değişim göstermektedir. Sözlü ürünlerde, kadın tipolojisi ön plana çıkarılarak kadına ilk olma vasfı da verilmiştir. Olağanüstü özellikler taşıdığı düşünülen bu kişilerin ortak niteleyicisi “Ana” kelimesi ile yapılmıştır. Mitolojik Ana, Yer Ana gibi olağanüstü özellikleri bulunan kahramanlar, zamanla Umay Ana figürüne dönüşerek anlatılarda daha somut bir özellik kazanmıştır. Umay Ana niteleyicisine, Türk kültür tarihinde yazılı olarak ilk kez Göktürk Yazıtlarında rastlanmaktadır (Merdin, 2020). “İnsan, bulunduğu toplumun ürünüdür” anlayışı, Osmanlı toplumu ve yaşlısı için de büyük ölçüde geçerlidir. Yaşlılık olgusunu değerlendirirken toplumda var olan kurum ve olgular da bu kavramın tanımlanmasında önemli rol oynamaktadır. Osmanlı'nın sosyal dokusunda, Müslümanların çoğunlukta olmasının yanı sıra diğer din ve etnik unsurların da toplumsal çeşitlilikte varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Bu doku içinde, din kurumu ve günümüz sivil toplum kuruluşlarının yerini tutan, toplumun dezavantajlı gruplarına yardımı esas alan vakıflar, varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Döneminde yaşlılık, gençlik yıllarında da olduğu gibi zor koşullarda, fakirlik ve bedensel rahatsızlıklarla geçirilen bir yaşam dönemi olmuştur (Bayrak, 2018). Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal yenilikler, bir uyum sürecini gerektirmiştir. 1950'li yıllara kadar Türk toplumu, genellikle kırsal alanda yaşamlarını sürdürmeleri ve hakim ekonomik faaliyetin tarım olması nedeniyle geleneksel toplum yapısını korumuştur. Dolayısıyla bu dönemde, yaşlıların toplumsal statülerinde önceki dönemlere göre herhangi bir değişme olmadığı ve bu durumun yaşlıların lehine olduğu söylenebilir. Williamson'a (1980) göre yüzyıllardan beri Türk halkı sofrasında yaşlısına yer açabilecek, onu doyurabilecek ve evinde ona yer verecek güce sahiptir. Ancak, yeni yönetim sistemi zaman içinde etkisini gösterip gerçekleştirilen inkılaplarla toplum ilerleyecektir. Bu da eğitim, çalışma, kentleşme, aile yapısı, yaşam biçimine kadar her alanda değişim anlamına gelmektedir (aktaran Tufan, 2016). Dolayısıyla, 1950 ve 1960 yıllarından itibaren sanayinin gelişmesiyle tarımda ve kırsal alanda önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu yıllarda, tarımda makineleşmeye bağlı olarak işgücüne duyulan ihtiyacın azalması, eğitim ihtiyacına bağlı olarak gençlerin kent merkezlerini tercih etmesi vd. nedenlerle kırdan kente göç hızlanmıştır. Bu durum, köylü nüfusun demografisini de bozarak geride yaşlıların kalmasına neden olmuştur. 1980 yılından sonra daha da hızlanan göç olgusu, kırsal nüfusun giderek azalmasına ve geleneksel toplum yapısının bozulmasına neden olmuştur. Bu yüzden, zaman içinde Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de sanayileşme ve şehirleşme sonucu, Türk aile yapısında da değişimler yaşanmıştır. Ailenin yapısını oluşturan aile üyelerinin durumu, özellikleri, rol ve statüleri değişmiştir. “Büyük aile” yapısı yerini; anne, baba ve çocuklardan oluşan “çekirdek aile” yapısına bırakmış; böylece, yeni aile bünyesinde büyükanne, büyükbaba ve yakın akrabaların (hala, teyze, dayı, amca gibi) yeri ortadan kalkmıştır. Yaşlılar, geleneksel yapıdaki aile korumacılığı statülerini kaybetmiş ve yalnız kalmışlardır. Ekonomik yönden olanağı bulunan yaşlılar, çeşitli kurum ve kuruluşlarda yaşamlarını sürdürmeye başlamış; ekonomik yönden bağımlı olanlar veya çok az bir geliri olanlar ise devlet kurumlarına veya devletin yardımına muhtaç duruma gelmişlerdir (Kurt, 2008).

6. SONUÇ

Geleneksel toplum yapısının otorite anlayışı, bilginin hiyerarşik düzeni; yaşlıyı, akıl danışılan kişi olarak konumlandırmaktadır. Bilginin otoritesi olan yaşlılar, karar verme yetkisini de ellerinde bulundurmaktadır. Dolayısıyla bu yapıda, yaşlılığı öne çıkaran unsurlardan biri tecrübedir. Tecrübe sahibi yaşlılar, hayat boyu edindikleri bilgi ile topluma, yeni nesillere rehberlik etmekte ve saygıya layık görülmektedir. Bu toplumsal yapıda, yaşlılığın bilgelik olarak değerlendirilmesi sadece yaşlanmak (yaş almak) ile değil, yaşlıların bireysel tecrübeleriyle de önemli ölçüde ilişkilidir (İnce, 2017). Hızlı toplumsal değişim süreci, toplumsal yapıda denge unsuruna olan ihtiyacı da arttırmaktadır. Bu süreçte yaşlıların yaşam birikimlerinin, toplumsal kültürün, değerlerin korunması ve sürdürülmesinde işlevsel rolleri olabilir. “Yaşlılık ayrıcalıktır.” değer yargısı da bir yandan yaşlıların

bilgelik rolüyle ilişkiliyken diğer yandan tarihsel koşullara bağlı olarak yaşlılığa ulaşabilmekle ilgilidir. Çünkü yaşlılık, geleneksel toplumlarda savaşlar, doğal afetler, beslenme koşulları ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle çok az insanın ulaşabildiği dönem olmuştur. Nüfusun demografik değişiminin yanı sıra sosyokültürel değişimi de yaşlıya geleneksel bakış açısını değiştirmiştir. Günümüzde, genel nüfus içindeki oranları artan yaşlılar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle bilgelik otoritelerini ve önceki statülerini kaybetmişlerdir (İnce, 2017). Ancak bu durumu tüm yaşlılar için genellemek de doğru değildir. Çünkü farklı toplumlarda veya aynı toplum içinde ekonomik, sosyal, kültürel yönden farklı şartlara sahip olan ve farklı ortamlarda yaşayan yaşlıların statüleri aynı değildir. Geleneksel toplum yapısının korunduğu toplumlarda, yaşlılara verilen değer ve gösterilen saygı hala sürdürülmekte; onların tecrübelerinden yararlanılmaya devam edilmektedir. Bununla birlikte mevcut teknolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak gerek geleneksel gerekse modern toplumlar için yaşlılık veya yaşlı nüfus ile ilgili en önemli sorun, yaşlılığın yükselen sosyo-ekonomik maliyeti ve bunun yaşlı nüfusun kendi statüsü ile ilgili oluşturduğu olumsuz algıdır. Özellikle kırdan kente yapılan göçler ve kadınların çalışma hayatına dâhil olması nedeniyle bozulan geniş aile yapısı, bu yapı içinde sosyo-ekonomik olarak korunan yaşlıları, tek başına yaşamaya zorlamaktadır. Yalnız veya eşyle yaşamaya devam eden yaşlı nüfusun ekonomik, fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarının artması ve bunu tek başlarına karşılayamamaları ise yaşlıların kendi statülerini çoğunlukla olumsuz algılamalarına neden olmaktadır. Şanlıurfa’da yapılan bir araştırmada (Davran, Sevinç & Cançelik, 2020) yaşlıların yaklaşık yarısının (%43,8) kendisini yetersiz gördüğü saptanmıştır. Yine aynı çalışmada, yaşlılığa verilen değerın eskiye göre daha kötü olduğunu düşünen yaşlıların oranı %40,2; daha iyi olduğunu söyleyenlerin oranı ise sadece %19,6 olarak bulunmuştur.

Sonuç olarak, toplumların gelişmesiyle beraber yaşlılık ve yaşlanma kavramlarının ve buna bağlı olarak yaşlıların statüsünün de değiştiği; önümüzdeki süreçte bu kavramların üzerinde durulması gereken en önemli konular olacağı; yaşlılarla ilgili sosyo-ekonomik hizmetlerin kamu tarafından öncelikle ele alınması gerektiği ve yaşlılara gerek tecrübeleri gerekse manevi değerleri itibariyle mutlaka önem verilmesi gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB] (2013). Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı. *Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Bayrak, F. (2018). *Yaşlılık olgusuna sosyolojik bir yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Elazığ.
- Beauvoir, S. (1970). *Yaşlılık*. Milliyet Yayınları Genel Kültür Kitapları Dizisi (3), Çev. Kayabal, M.A.
- Birleşmiş Milletler [BM] (2020). World Population Prospects. <https://population.un.org/wpp/>
- Bölüktaş, R., P. (2019). *Temel Gerontoloji*. Yaşlı Sağlığı Önlisans Programı, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve Refah Devleti*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Davran, K., M., Sevinç, M., R., Cançelik, M. (2020). Şanlıurfa ili köylerinde yaşlıların sosyo-ekonomik durumları ile yoksulluk ve yaşlılık algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi (Electronic Journal of Social Sciences)*, 19(73),1-17.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (1), 29-38.
- İnce, A. (2017). “Değer” ile “Sorun” arasında Türkiye’de yaşlılarla ilgili toplumsal değer yargıları (Din bilimleri perspektifinden bir inceleme). *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 19(36), 83-112.
- Kurt, G. (2008). *Türkiye’de yaşlılık olgusuna sosyolojik bir bakış (Sivas il örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Toplumsal Yapı ve Değişme Bilim Dalı, Sivas.
- Merdin, Ö.A. (2020). *Geleneksel kültürde yaşlı ve yaşlılık: Kırşehir örnekleme*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Şenel, A. (1982). İlkel topluluklarda uygar topluma geçiş aşamasında ekonomik, toplumsal, düşünsel yapıların etkileşimi. Ankara: *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını*.

- Şentürk, Ü. (2020). *Yaşlılık Sosyolojisi -Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. II. Baskı, Bursa: Dora Basım- Yayın Dağıtım.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de Yaşlılığın Yapısal Değişimi*. I. Baskı, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tufan, İ. (2016). *Antik Çağ’dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Geliştirilmiş II. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021 (2022, Şubat). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 45500. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayalı-Nüfus-Kayıt-Sistemi-Sonuçları-2021-45500&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] İstatistiklerle Yaşlılar, 2021 (2022, Mart). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 45636. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslılar-2021-45636>